

Ortografia limbii române literare în dezbaterile periodicelor transilvane

Publicațiile transilvane din secolul al XIX-lea au consemnat și tratat pe larg, pe lângă alte subiecte fierbinți ale timpului, și controversata problemă a *ortografiei limbii române cu litere latine*. Tema supusă discuției a devenit, cu precădere în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, obiectul unor polemici virulente între lingviștii și personalitățile vremii.

Adoptarea alfabetului latin a generat profunde fluctuații și confuzii în scrierea limbii române, determinate de redarea semnelor specifice limbii române, pentru care nu se găseau corespondente grafice în alfabetul latin. Stabilirea de soluții, trasarea de norme pentru redarea sunetelor respective, va genera o fracționare între ortografiști, și chiar a etimologiștilor între ei, ale căror consecințe imediate se concretizau prin haosul ce domnea în scrierea limbii române.

În condițiile enunțate, presa vremii era chemată să participe și să înregistreze toate luările de poziție, atitudinile și opiniile adoptate de cei competenți în domeniu.

Aria lingvistică în materie de ortografie din revista *Foaie pentru minte, inimă și literatură* se caracterizează prin existența a două perioade distincte. Prima, cuprinsă între 1838-1848, se individualizează prin poziția moderată pe care și-o însușesc autorii materialelor de limbă: T. Cipariu¹, V. Popp, I. Maiorescu², I. Rusu, P. Vasici, N. Maniu, Tincu Velia, A. Pumnul³. După anul revoluționar 1848, însă, noul redactor, Iacob Mureșianu se declară pentru o latinizare cât mai radicală, îmbrățișând opinia generală a Transilvaniei. Singura publicație transilvăneană care se va opune ideilor vehiculate de suplimentul literar brașovean, este *Telegraful român* (1853). Publicația oficială a Mitropoliei Ortodoxe a Ardealului va publica, în 1855, normele ortografice după care se va conduce gazeta⁴. Prin atitudinea pe care o adoptă în chestiunile de ortografie, *Telegraful român* anticipă și se alătură, ulterior, fără rezerve, poziției *României literare* (1855)⁵. În această perioadă, divergențele dintre fonetiști și etimologiști iau amploare⁶. Din gruparea latinistă a *Foii pentru minte, inimă și literatură* mai fac parte, alături de Timotei Cipariu, G. Munteanu, L. V. Pop, S. Manguiga, dr. Ath. Șandor.

Dizertația dr. Vasile Popp, *Corespondenții între doi ardeleni*, și schimbul de idei pe marginea observațiilor și sugestiilor cărturarului privitoare la ortografie constituie – în istoria filologiei românești – primul moment marcant în conflictul dintre fonetism și etimologism⁸.

Încă din primul număr al revistei, dr. Popp condamnă ortografia greoaie a lui Maior și elogiază ortografia lui Clain și a lui Șincai. În plus, atrage atenția autorilor și aderenților ortografiei etimologice că „semnele sau literele trebuie să se aplece după tonurile limbii și nu acestea după acelea” și propune un sistem ortografic cu litere latine⁹, bazat pe principiul fonetic. Proiectul său ortografic va genera, însă, vii discuții atât în Ardeal, cât și în Principate. Cei care comentează afirmațiile lui Popp sunt I. Heliade-Rădulescu, T. Cipariu, Gh. Bariț, C. Negruzzi și Ion Maiorescu. Primul îi reproșează lui Popp faptul că menținerea semnelor chirilice pentru sunetele *ă* și *î* ar fi făcut imposibilă aplicarea principiului etimologic în ortografia limbii române¹⁰.

Comparativ cu principiul fonetic propus, în 1788, de Molnar, Cipariu¹¹ consideră că ortografia lui Popp e inferioară din mai multe considerente. Dacă prin „țesătură” Popp înțelege *formele* limbii, Cipariu arată că numai *formele*, îndeosebi, *declinarea și conjugarea*, probează marea asemănare dintre limba română și cea latină¹². Declarându-se de acord cu aplicarea principiului fonetic în ortografia cu litere latine, Cipariu relevă contradicția dintre sistemul propus de Popp și acest principiu. Cipariu nu găsește justificarea unor *grupuri de litere*, folosite de Popp, pentru notarea anumitor sunete. De asemenea, nu i se pare potrivit ca *e* (simplu) să aibă o valoare fonetică, iar *é* (sau cu punct deasupra) o altă valoare, și nici ca sunetul *ț* să fie notat prin *ç* ca la italieni, iar pentru sunetul *ç* să se folosească litera chirilică *щ*¹³.

Atât Gh. Bariț, cât și C. Negruzzi și I. Maiorescu dezaproabă menținerea literelor chirilice în detrimentul celor latine¹⁴. Dar Ion Maiorescu susține că „dintre toți românii noștri cari au scris asupra ortografiei, după judecata mea, n-a vorbit nici unul așa de sănătos și de înțelepțeste ca D. Popp¹⁵. Totuși, nici el nu este mulțumit cu aplicarea pe care a făcut-o Popp principiilor teoretice atât de juste: „Cât de prețios ar fi

rămas acel articol, constată Maiorescu –, dacă, după cum așteptam eu, D. Popp”, după acel nemincinos cuvânt al naturii: *câte sunete atâtea semne*, ar fi făcut și aplicarea întocmai. Asta e cea mai mare vină care i se poate arunca”¹⁶.

În ciuda criticilor aduse cărturarului Vasile Popp, acesta poate fi considerat, pe deplin, precursor al lui Alecu Russo și, chiar, al lui Al. Lambrior¹⁷, prin blamarea exagerărilor latiniste și prin modalitatea în care a încercat să soluționeze în spirit românesc problema aplicării principiului fonetic în scrierea limbii române cu litere latine¹⁸.

În concepția lui Bariț, ortografia reprezenta o convenție, iar desăvârșirea ei – o chestiune de timp. Până la adoptarea unei norme ortografice cu caracter general, orice ortografie prezenta un caracter de provizorat¹⁹. Inițiator în Transilvania al discuțiilor publice despre limbă, el nu intervine, ca redactor, în ortografia colaboratorilor *Foii*, acordând acestora libertatea de a-și exprima nestingheriți opiniile.

Concepția ortografică a lui Timotei Cipariu e prezentată, cu generozitate, în cele două publicații ale sale: *Organul luminării* (1847–1848) și *Archivul de filologie și istorie* (1867–1872). Dacă, până la 1848, lingvistul propune o scriere bazată pe principiul fonetic²⁰, punând semnul egalității între limbă și dialect²¹, în perioada imediat următoare, se orientează către ortografia etimologică, subordonând dialectul, limbii²². Convingerea sa, publicată în *Organul luminării*, conform căreia, scrierea nu se poate orienta după pronunțarea fiecăruia, din pricina lipsei vreunui dialect, diferă de cea prezentată ulterior în *Archivul*. Cipariu menționează, în paginile noii reviste, că existența variațiilor în vorbirea românească, din diverse regiuni, impune formarea unei ortografii pe baza proclamării unui dialect drept limbă românească, subliniind, în acest fel, unitatea limbii²³. Deși a avut o existență relativ scurtă, întâiul periodic românesc destinat studiilor de lingvistică, *Archivul pentru filologia și istoria*, oferă un bogat material privitor la ortografia etimologistă²⁴.

Ulterior expunerii celor două principii ortografice care își disputau întâietatea, articolele din prima revista pedagogică, *Amicul școlii*, au urmărit, în primul rând, cultivarea, în rândurile cititorilor, a atașamentului pentru norma fonetică²⁵. În coloanele ei, adepții viziunii etimologice, T. Cipariu²⁶, G. I. Munteanu²⁷, Ath. Marienescu²⁸, N. Mihălțianu se duelează cu susținătorii opticii fonetice: I. R. Sbiera²⁹, Al. Papiu Ilarian³⁰, V. Roman³¹, N. N³². (neidentificat).

În ciuda tuturor divergențelor, toți intelectualii epocii reclamă, în mod imperios, înființarea unei societăți academice, singura în măsură să aplaneze disensiunile. Revista *Familia*, prin reprezentantul ei cel mai autorizat, Iosif Vulcan, aprecia drept anacronică și nepractică ortografia academică, fidelă etimologismului, catalogând-o o „calamitate” pentru limba și literatura națională³³. Cu toate că, la începutul

existenței sale, revista budapestană va cocheta cu principiile latiniste, în cele din urmă, va milita pentru îmbinarea celor două concepții ortografice. Antifonetist declarat, pe de o parte, și critic nemilos al neajunsurilor sistemului etimologic, pe de altă parte, I. Pușcariu întrevede, ca o soluție de compromis, drumul de mijloc. În articolul *Să duplecăm au ba consumătoarele românești?*³⁴, Gr. Silași se pronunță pentru păstrarea „neduplicată” a consoanelor, invocând rațiuni psihologice și lingvistico-istorice, specifice limbii noastre. O dată cu introducerea în 1881 a ortografiei fonetice, redactorul *Familiei* va împărtăși opiniile lui Titu Maiorescu, lansând săgeți veninoase împotriva elucubrațiilor latinistilor³⁵. În plus, publicația orădeană tipărește și dezbate proiectele ortografice ale Societății Academice, din 1878, 1880, 1894, 1904, însușindu-le în coloanele ei ori de ori forul academic îi solicită acest lucru. Revista își rezervă, totuși, dreptul de a face unele concesii etimologismului, în special, întrebuițării semnelor pentru marcarea accentului³⁶.

La rândul ei, revista *Transilvania*, organul celei mai importante instituții culturale a românilor transilvăneni, *Astra*, tratează, pe larg, chestiunea ortografiei. Cu toate că prețuia limba poporului, redactorul ei, Gh. Bariț, n-a reușit să modifice substanțial concepțiile latinistilor, păstrând ortografia greoaie, latinizantă până în 1889, an în care părăsește conducerea publicației³⁷. Mai mult, *Transilvania* a sprijinit dicționarul latinizant al Societății Academice Române, elaborat de A. T. Lauriam și I. C. Massim, între anii 1871-1876. Însă, după 1900, unificarea ortografiei pe baze fonetice constituie preocuparea principală a revistei, reforma ortografică din 1904 fiind primită cu însuflețire de intelectualii ardeleni³⁸.

Polemice virulente dintre fonetiști și etimologiști, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, sunt oglindite în nuvela, intitulată sugestiv, *Amor și ortografie*, semnată de Iosif Popescu și găzduită de revista *Albina Carpaților*³⁹. Astfel, generația veche de intelectuali ardeleni este încă etimologizantă, iar tineretul se manifestă ca adept al scrierii fonetice. În consecință, doi tineri nu se pot căsători un timp, deoarece viitorul socru nu admite fonetismul candidatului la mâna fiicei sale. Discuțiile ilustrează, în esență, starea de spirit din epoca respectivă⁴⁰.

Publicația transilvană care s-a plasat încă de la apariție pe pozițiile fonetismului și a combătut și argumentat, cu vehemență, etimologismul, a fost *Tribuna* din Sibiu. În accepțiunea lui I. Breazu, „dezrobirea de etimologism și nefastele influențe străine este cel mai mare merit literar al ziarului”⁴¹. Ortografiei etimologice i se impută caracterul ei complicat, nepractic. Conform aserțiunilor lui Slavici, efortul susținut pentru introducerea ortografiei fonetice reprezintă „prima noastră faptă îndrăznească”. Toate sugestiile și propunerile publicate aveau drept scop garantarea, pe de o parte, a unei vorbiri și a unei

scrieri corecte și realizarea unei limbi literare unitare, pe de altă parte.

La data apariției *Tribunei* de la Arad, marile dispute filologice între ciparieni și maioreșceni apuseseră. Noile realități social-culturale împinseseră pe primul plan probleme filologice, între care: stabilirea unor norme ortografice comune tuturor românilor de dincolo și de dincoace de Carpați, în vederea unificării limbii literare. Articolele de limbă din *Tribuna poporului* vizează măsurile pe care presa ar trebui să le ia în virtutea eliminării deosebirilor dintre sistemele ortografice ale celor două provincii. Colaboratorii ziarului pledează pentru folosirea normelor ortografice propuse Academiei de Titu Maiorescu⁴².

Articularea și conturarea problematicii ortografiei limbii române literare, în secolul al XIX-lea, de publicistica vremii, reflectă contribuția majoră și incontestabilă a principalelor reviste transilvănene în clarificarea celui mai dezbătut și controversat compartiment al limbii.

Note:

1. Se declară pentru utilizarea principiului fonetic.
2. Filologul specialist al revistei se distinge prin întrebuintarea unei aparatului științifice consistente.
3. În expunerea sistemului său ortografic, autorul a plecat de la Tentamen-ul lui Treboniu Laurian, acordând o replică teoretică etimologismului (de la care porcedee), accentuând caracterul *individual* al limbii române, independentă de latină.
4. Redacția admite atât terminațiile în *ciune*, cât și pe cele în *jiune*, atât fonetismele în *pt*, cât și pe cele în *ct*, precizând că timpul va aduce soluția potrivită. Un pas înainte se face în privința duplicării consoanelor și în privința eliminării lui *u*. Totuși, în ambele cazuri, redacția admite unele excepții. Majoritatea soluțiilor practice indicate de gazeta sibiană sunt însă confirmate de evoluția ulterioară a limbii. Astfel, *Telegraful român* optează pentru scrierea fonetică *jumătate* și nu *ziumătate*, *mijloc* și nu *mizlococ*; *aceasta*, *meargă* și nu *acesta*, *merga*; *profesor*, *actor*, și nu *profesore*, *actore* etc.
5. Gabriel Țepelea, *Problema unității limbii literare în discuția periodicelor transilvane din preajma Unirii (1855)*, în *Studii de istorie și limbă literară*, București, Editura Minerva, 1970, p. 144.
6. *Foaie pentru minte, inimă și literatură* reproduce criteriile lui Alecsandri, însă cu adnotări dezaprobatore ale redacției. *Ciune și u*, XVIII, 1855, nr. 17, p. 90-92.
7. Apărută în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 6 și 7, din februarie, 1938
8. N.A. Ursu, *Părerile doctorului Vasile Popp asupra ortografiei românești cu litere latine*, în *Studiul și cercetări științifice*, Filologie, Iași, VII, 1956, fasc.2, p. 48.
9. Deși este convins că literele chirilice corespund mai bine sistemului fonetic al limbii române, Popp nu recomandă menținerea lor.

10. Heliade e adeptul ideii că la baza unei ortografii raționale trebuie să se situeze atât principiul fonetic, cât și cel etimologic.

11. În *Reflexii asupra ortografiei domnului P.*, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, numărul 2, 3 și 4, din iulie. 1838.

12. N.A. Ursu, *op. cit.*, p.45.

13. *Ibidem*, p.46.

14. În *Foaie literară*, nr. 10, din 3 septembrie, 1838, nr. 22, din 26 noiembrie, 1838 și nr. 24, din 10 decembrie, 1838.

15. În *Foaie literară*, nr. 24 din 10 decembrie, 1838, p.189.

16. *Ibidem*.

17. N. A. Ursu, *op. cit.*, p. 38.

18. *Ibidem*, p.48.

19. O. Țepelea, *op. cit.*, p. 136.

20. Aurel Nicolaescu, *Timotei Cipariu și problema ortografiei limbii române*, în *Limbă și literatură*, 1, 74, p. 127-130.

21. Viziunea sa ortografică evoluează în funcție de înțelegerea raportului real dintre limbă și dialect.

22. Aurel Nicolaescu, *op.cit.*, p. 129.

23. *Ibidem*.

24. D. Macrea, *Studii de istorie a limbii și a lingvisticii românești*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1965, p. 84.

25. Victor V. Grecu, *Probleme de limbă în „Amicul școlii”*, în *Studii de istorie a lingvisticii românești*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971, p. 108.

26. Își expune sistemul său în seria de articole intitulate *Deprinderi în critica literară*, în care aduce obiecții afirmațiilor lui Al. Papiu Ilarian.

27. Adoptă o poziție mai temperată.

28. Alături de N. Mihălțianu, el se declară pentru realizarea unui compromis între etimologism și fonetism.

29. În gândirea sa, unificarea limbii prin intermediul ortografiei fonetice se va realiza ca urmare a unei operații de selecție a celor mai concrete și mai răspândite forme, care echivalează cu formele literare.

30. Cel mai convins și mai consecvent apărător al fonetismului, Al. Papiu Ilarian dezvăluie imperfecțiunile și consecințele sistemului ciparian.

31. Susține o ortografie cât mai lesne de aplicat, fidelă pronunțării.

32. Este exponentul celui mai viabil sistem fonetic de scriere.

33. Radu Popescu, *Concepția lingvistică a lui Iosif Vulcan*, în CLL, 2, 1969, p. 48.

34. În *Familia*, XIV,1878, nr. 54, p. 345; nr. 55, p. 354.

35. Radu Popescu, *op. cit.*, p. 49.

36. Al. Crișan, *Familia*, Timișoara, Editura Facla, 1973, p. 167.

37. Tincu Bucur, *Transilvania*, în *Reviste literare românești din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea*, București, Editura Academiei, 1974, p.44.

38. D. Macrea, *op. cit.*, 24.

39. În *Albina Carpaților*, din 15 octombrie, 1879-28 februarie, 1880.

40. Gabriel Țepelea, *op. cit.*, p. 147.

41. I. Breazu, *Studii de literatură română și comparată*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1970, p. 237.

42. Mircea Popa, *Probleme de limbă în Tribuna de la Arad*, în C.L., 17, 1972, nr. 1, p. 153-162.

The article “The literary Romanian spell in the debate of the Transylvanian periodics” is talking about an issue which was also spoken about in the XIX century. The issue was the spell of the Romanian language with latin letters. The theme became more and more important in the second part of the XIX century when the personalities and linguists of the time started a discussion which became virulent. The Transylvanian newspapers and periodics had a important role in the development of the spelling matter of the Romanian language.